

Krimpdorpen in een *global village*

Hebben dorpen in krimpregio's toekomst? Jazeker, want niet het voorzieningenniveau, maar het woonklimaat en de sociale cohesie bepalen de leefbaarheid van een dorp. Wel moeten krimpdorpen regionaal denken en zowel fysiek als digitaal goed bereikbaar zijn.

Om de zoveel jaar somberen we in ons land over de toekomst van het dorp. Zo verscheen in 1959 de studie *Bedreigd Bestaan*. Daarin vreesden onderzoekers voor de teloorgang van dorpen in Noord-Groningen. Vooral de kleinere kernen zouden door de trek naar de stad te maken krijgen met werkloosheid, ontvolking en teruglopende voorzieningen. In *Het kleine dorp: overlevingskansen van en perspectieven*

voor dorpen en buurtschappen in Nederland (1974) zette socioloog Groot eveneens vraagtekens bij het voortbestaan van het rustieke dorpsleven. En wie kent niet *Hoe God verdween uit Jorwerd* (1996) van Geert Mak? In zijn bestseller beschreef Mak de stille revolutie in het Friese dorp Jorwerd tussen 1945 en 1995. Door schaalvergroting en forensisme veranderde het dorp sterk: de stad rukte op, winkels moesten sluiten en de eens zo

hechte gemeenschap viel uit elkaar. Met alle media-aandacht voor bevolkingskrimp staat de problematiek van dorpen op dit moment weer op de agenda. Nederland telt ongeveer 2200 dorpen, maar hoe lang nog? Moeten we ons echt zorgen maken? Of heeft het dorp nog steeds toekomst?

Dorpen onder druk

Nieuw is de dorpsproblematiek niet, maar ze krijgt door recente demografische, sociale en politieke ontwikkelingen wel een nieuwe dimensie. Om te beginnen met de demografie: steeds meer jonge dorpsbewoners gaan studeren en verhuizen naar de stad, de vrouwen voorop. 'De stad stroomt vol met jonge vrouwen', zoals een journalist van *NRC Handelsblad* het onlangs samenvatte. Dorpen verliezen niet alleen hun jongeren,

maar ook de kinderen die ze krijgen. Die ontgroening heeft gevolgen voor het lokale onderwijs en verenigingsleven. Het Instituut voor Overheidsuitgaven heeft berekend dat er tot 2015 negenhonderd dorpscholen in ons land moeten verdwijnen. Daar komt bij dat de bevolking van dorpen vergrijsd. Deels is dat het gevolg van de ontgroening (de gemiddelde leeftijd gaat omhoog), deels ligt dat aan een langere levensverwachting (we worden ouder). Deze vergrijzing stelt dorpen voor nieuwe vragen. Hoe voorkomen we dat ouderen vereenzamen? Kunnen ze zich thuis nog wel redden? Is er voldoende zorg beschikbaar? Op termijn leiden ontgroening en vergrijzing tot minder inwoners. Die bevolkingsdaling zadelt een dorp op met leegstand van woningen en ook van winkels en andere voorzieningen.

Ook sociale ontwikkelingen zetten de traditionele dorpsgemeenschap onder druk. Door een stijging van het autobezit is de actieradius van dorpelingen toegenomen. Vrijwel dagelijks pendelen ze naar de stad. Sinds de eeuwwisseling maakt het dorp ook deel uit van de virtuele wereld van mobiele telefonie, e-mail en internet. Sommige *communities* die daardoor ontstaan zijn geografisch bepaald – denk aan het digitale dorpsplein dat bijna elke kern wel heeft. Maar veelal gaat het niet meer om fysieke nabijheid, maar om de kenmerken van de internetgebruiker, zoals een gedeelde hobby of muziekvoorkeur. Geografie maakt zo plaats voor biografie. Vanachter je laptop in het dorp ben je verbonden met de *global village*. Aan de ene kant heeft die blikverruiming geleid tot een 'mentale verstedelijking': dorpelingen gaan steeds meer op stedelingen lijken. Die emancipatie betekent echter ook dat het voor dorpsbewoners minder vanzelfsprekend is een bijdrage te leveren aan de lokale gemeenschap. Ook voor hen geldt vaak: druk, druk, druk.

Ten slotte hebben dorpen te maken met een politieke ontwikkeling waarin de overheid zich terugtrekt. 'Vadertje staat' die de burger verzorgt, neemt afstand. Zeker in krimpgebieden komt de betaalbaarheid van voorzieningen langzamerhand onder druk te staan. Al dan niet ingegeven door bezuinigingsopgaven wordt het credo meer en meer: 'vraag niet wat de gemeenschap voor u kan doen, maar wat u voor de gemeenschap kunt doen'. Het rijk en ook gemeenten leggen de

Tot 2015 moeten er 900 dorpscholen verdwijnen

bal steeds meer bij de dorpsbewoners zelf. Ze moeten zich uitspreken over de toekomst van hun dorp, en de plannen vertalen in een DOP (dorpsontwikkelingsplan), dorpsvisie of dorpsdocument. Ook dienen ze aan te geven met welke partijen ze die plannen willen uitvoeren. Uiteindelijk beslist de gemeente. Dat leidt nogal eens tot teleurstellingen; de overheid spreekt nu eenmaal een andere taal dan de burger. 'Initiatieven moeten van ons komen, maar zeggenschap hebben we niet', om een gefrustreerde dorpsraadvoorzitter uit het Brabantse Linden te citeren.

Kerktoerenpolitiek

Geen krimpdorp is hetzelfde. Zo is het Limburgse Baexem niet te vergelijken met het Noord-Hollandse Warder of het Gelderse kerkdorp Azewijn. Het aantal inwoners is niet eens zo relevant. Het gaat veel meer om het karakter van het dorp. Soms hebben bewoners een sterke lokale binding, omdat ze 'op het dorp' zijn geboren. Andere kernen fungeren juist als satelliet van een stad in de buurt – het zijn slaap- of woondorpen waar in de

loop der jaren veel mensen van buiten zijn komen wonen. Ondanks die verschillen bevatten de dorpsvisies opvallend vaak dezelfde wensenlijstjes: de bouw van nieuwe starterswoningen, meer aandacht voor sport- en verenigingsaccommodaties, en behoud van school en gemeenschapshuis. Als je dorpelingen vraagt hoe ze de toekomst van hun dorp zien, denken ze doorgaans in termen van stenen. Lokale bestuurders vinden dat best: ze investeren graag in iets tastbaars, bij voorkeur in een nieuw gebouw.

Kan de bouw van nieuwe starterswoningen krimp in een dorp tegengaan? Dat is maar zeer de vraag, omdat dorpen binnen een regio elkaars beconcurreren. Woningmarkten zijn vooral regionaal bepaald: slechts 7% van de verhuizers in ons land verlaat de eigen regio. Als een dorp z'n nieuwe woningen al vol krijgt, gaat dat ten koste van een dorp in de buurt – er is sprake van inwonerkannibalisme. Daarom is het goed dat enkele provincies vanuit hun taken in de ruimtelijke ordening onrealistische nieuwbouwplannen blokkeren. Zo heeft de Provincie Gelderland in 2011 het aantal geplande woningen in de Achterhoek teruggebracht van 14.000 tot 6000. Van lokale bestuurders kun je zulke rigoureuze maatregelen niet verwachten, omdat ze niet worden afgerekend op wat ze doen voor de regio, maar voor hun gemeente. Het is kerktoerenpolitiek: als het erop aankomt, kijken ze toch vooral naar de eigen kerktoren.

In de gemeente Twente-
rand heeft elk van de vier
kleine kernen z'n eigen
noodlijdende bibliotheek,
zoals hier in Den Ham.

Dorpsfeest in Markelo: zulke lokale activiteiten blijken veel belangrijker voor de leefbaarheid dan het voorzieningenniveau.

FOTO: WITZE

Ook dorpsraden denken nog te weinig op regionale schaal. Als het om hun dorp gaat, voeren ze de discussie vaak alsof er een hek omheen staat – ze beschouwen het eigen dorp als een verlengstuk van de as waar de wereld om draait. Samenwerken met het buurdorp is toch wel het laatste waarop je zit te wachten! In de jaren 60 duidde de socioloog Van Doorn deze houding aan als ‘dorpisme’: de neiging van sommige dorpingen te blijven denken in dorpsdimensies terwijl de wereld rondom verandert. Onder druk van dorpsraden en uit angst voor stemmenverlies gaan nog te veel wethouders daarin mee. Het resultaat: symptoombestrijding in plaats van een beleid dat krimpbestendig is. Neem de gemeente Twenterand met de kernen Vriezenveen, Westerhaar, Vroomshoop en Den Ham. Elk van deze dorpen heeft z'n eigen noodlijdende bibliotheek en zwembad. De voorzieningen zijn te klein om kwaliteit te bieden. Ouders gaan met hun kinderen dan ook steeds vaker naar het zwembad en de bibliotheek in het nabijgelegen Hardenberg of Almelo.

Leefbaarheid

Vijftig jaar na het verschijnen van het droefgeestige rapport *Bedreigd Bestaan* heeft het bureau CAB de situatie van de dorpen op het Noord-Groningse platteland opnieuw onderzocht. De onderzoekers vroegen 1600 mensen uit het krimpgebied hoe tevreden ze zijn met hun leefomgeving. De uitkomst? De kleine kernen in Noord-Groningen zijn springlevend; 93% van de inwoners zegt zeer tevreden te zijn met het wonen in Noord-Groningen. Dat de regio zo leefbaar is, komt vooral door de sociale cohesie in de dorpen: buurtcontacten, een hechte gemeenschap en deelname aan activiteiten in de omgeving. Voorzieningen als winkels, scholen en sportfaciliteiten zijn geen voorwaarde voor leefbaarheid. Wel vinden mensen het belangrijk dat ze met de auto makkelijk te bereiken zijn.

Bij voorzieningen gaat het niet om beschikbaarheid maar om bereikbaarheid

Bij voorzieningen gaat het niet om beschikbaarheid, maar om bereikbaarheid.

De Groninger resultaten staan niet op zichzelf. Ook uit recente onderzoeken in Zeeland, Drenthe en Overijssel komt naar voren dat de leefbaarheid van dorpen niet afhangt van de aanwezige voorzieningen. Leefbaarheid heeft veel meer te maken met de kwaliteit van de woonomgeving en sociale factoren. Neem het dorp Ossensisse, onderdeel van de gemeente Hulst in Zeeuws-Vlaanderen. Het dorp telt niet meer dan 400 inwoners, onder wie zo'n 50 kinderen en jongeren onder de 15 jaar. De dorpingen hebben ruime huizen en wonen er met plezier. Winkels zijn er niet, net zo min als een school. Vier kilometer van Ossensisse ligt Kloosterzande met een supermarkt, bank, basisschool en dergelijke. De ouders regelen onderling het vervoer en organiseren allerlei activiteiten voor kinderen in het dorp, zoals speeldagen, carnaval en een zomerkamp. Wel hechten de dorpingen sterk aan het dorps huis als ontmoetingsplek. De Ossensissers hebben het pand dan ook eigenhandig geïsoleerd en dragen bij aan het onderhoud ervan.

Geograaf Frans Thissen stelt zelfs dat dorpsvoorzieningen het resultaat zijn van leefbaarheid. Bewoners zoeken elkaar op, zetten zich in voor het dorp en realiseren zo voorzieningen, of het nu gaat om een winkel, gemeenschapsruimte of klussendienst. Illustratief is Elsendorp in Limburg, waar bewoners onder het motto 'zorg voor en door Elsendorpers' zelfstandig een alternatief systeem van thuiszorg hebben ontwikkeld. Of kijk naar Almen in de Achterhoek: vrijwilligers uit het dorp runnen er een supermarkt. Vroeger was dat anders. Toen waren de meeste dorpen in ons land een microkosmos, een wereld op zichzelf. Omdat mensen nauwelijks hun dorp uitkwamen, waren voorzieningen van invloed op de leefbaarheid. Met de schaalvergroting en toename van de mobiliteit zijn veel van die autonome dorpen veranderd in woondorpen. Steeds meer dorpingen vinden een fijn woonklimaat en aansluiting bij de lokale gemeenschap belangrijker dan het voorzieningenniveau. De ervaren leefbaarheid komt niet overeen met de veronderstelde leefbaarheid. Bij veel dorpsraden gaat dat er echter niet in: het cliché van een autonoom dorp is hardnekkig.

Inwoners van krimpdorpen moeten de dagelijkse voorzieningen in de omliggende regio gemakkelijk en veilig kunnen bereiken. Zonder rijbewijs begin je niet veel in een woondorp. Zo hebben alle huishoudens van het Groningse gehucht Niehove een of meer auto's. Ze zijn eraan gewend dat ze moeten pendelen. Gevraagd naar de leefbaarheid van hun dorp brengen de inwoners echter naar voren dat de veiligheid op de buitenwegen te wensen overlaat. Op hun prioriteitenlijstje staan investeringen in verkeersveiligheid en onderhoud aan de wegranden en bermen – toch niet iets waaraan je meteen denkt bij bevolkingskrimp. Dorpsraden zouden zich daarom ook eens kunnen afvragen hoe het met de mobiliteit van de bevolking is gesteld. Welke groepen in het dorp zijn minder mobil? Kunnen ze met iemand meerijsen? Sluit het openbaar vervoer aan op de wensen van de lokale gemeenschap? In Zeeland heeft het opwerpen van dit soort vragen interessante inzichten opgeleverd. Zo blijken steeds meer buschauffeurs aan een 'eenzaamheidssyndroom' te lijden: buiten de spits om hebben ze de rest van de dag nauwelijks passagiers in de bus.

Internet

Niet alleen de fysieke bereikbaarheid van krimpdorpen is van belang. Wil een dorp profiteren van de global village, dan is goede digitale bereikbaarheid ook cruciaal. Op het Franse platteland dreigt intussen al een twee-

BEELD: HANNIE PENNIX

Zorg voor en door Elsendorpers – thuiszorg gedragen door de dorpsbewoners zelf.

deling tussen regio's met snel en traag internet. Onder telewerkers is de Gers, op een half uurtje rijden van Toulouse, bijvoorbeeld meer in trek dan andere streken. Dat komt omdat de Gers glasvezel heeft. In Frankrijk is het aantal bytes per seconde een heuse vestigingsplaatsfactor geworden. Ook in ons land is het internet in afgelegen dorpen nog traag. Dat is een punt van zorg voor creatieve

bedrijfsjes die veel internetcapaciteit nodig hebben, zoals architecten, ontwerpers en adviesbureaus. Ook voor innovaties die inspelen op de vergrijzing – denk aan het Achterhoekse project 'digitaal naoberschap' dat vereenzaming onder ouderen moet tegengaan – zijn snelle verbindingen nodig. De Groningse geograaf Dirk Strijker pleit daarom terecht voor de aanleg van glasvezel op het

hele Nederlandse platteland. Alleen met snel internet zijn dorpen goed voorbereid op het 'nieuwe werken' (tijd- en plaatsafhankelijk werken), domotica (huisautomatisering) en alles wat de techniek nog voor ons in petto heeft.

Werelddorpen

Dorpen hebben toekomst, ook als ze krimpen. Het traditionele dorp waarin mensen wonen, werken en recreëren is sowieso verleden tijd. Dorpen zijn opgenomen in grotere structuren: de dorpsbewoner anno nu stapt in de auto of start z'n laptop op en heeft contact met de rest van de wereld. Dorpsraden en bestuurders kunnen maar beter meebewegen met deze realiteit in plaats van vasthouden aan het cliché van het autonome dorp. Investeren in veilige wegen en glasvezelkabels heeft dan ook meer zin dan nieuwe starterswoningen bouwen en koste wat kost het zwembad openhouden. Juist dorpen die goed verbonden zijn met de wereld rondom zouden weleens goede toekomstperspectieven kunnen hebben. Misschien trekken dergelijke 'werelddorpen' zelfs nieuwkomers. Ook Noord-Groningen bleek tussen 1970 en 1980 in trek te zijn bij retourmigranten en rustzoekers. Inderdaad: de sombere prognoses van het rapport *Bedreigd Bestaan* zijn nooit uitgekomen. •

Bronnen

- Gardenier, J.D. 2012. *Rijk met kleine dorpen: een sociologische studie naar het platteland van Noord-Groningen*. Van Gorcum, Assen.
- Horsten, H. 2008. *Tussen verwachtingen en werkelijkheid. Dorpsontwikkelingsplannen in de praktijk*. PON, Tilburg.
- Out, N. 2011. Bewoners maken zelf de leefbaarheid. *Agora* 27 (4): 18-21.
- Rozema, J. & A. Tjeerdsma 2011. *Niehove anno 2011. Hoe waarden inwoners van Niehove hun leefomgeving? Kenniscentrum NoorderRuimte, Hanzehogeschool Groningen*.
- Strijker, D. 2011. Zonder snel internet loopt het platteland leeg. *Opinie Kennisbank RUG*. Geraadpleegd op: www.rug.nl/corporate/nieuws/opinie/2011/opinie14_2011.
- Thissen, F. 2010. Wat houdt een (krimpend) dorp leefbaar en vitaal? *Real Estate Magazine* 13 (9): 23-26.
- www.plaatsengids.nl